

GIJSBERT VAN LAAR (1767- ~~15~~ DECEMBER 1820)¹

Arinda van der Does

Inleiding²

Van de vele, soms kleine, biografische gegevens, die schrijfster van dit artikel in de afgelopen maanden over Gijsbert van Laar heeft vergaard, wordt in dit artikel verslag gedaan. Bovendien wordt de buitenplaats 'Withenlust', te Zwammerdam, beknopt besproken. Het aan zekerheid grenzende vermoeden bestaat, dat Van Laar de bijbehorende tuin heeft ontworpen en aangelegd. Tot slot geeft dit artikel nog een korte aanvulling op de bevindingen omtrent de tuinplattegrond van de buitenplaats Rijn Noord te Alphen aan den Rijn. Op deze wijze dient dit artikel als aanvulling te worden gezien op 'Gijsbert van Laar (1767-1829), tuinarchitect' van Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp, *Cascade- bulletin*, jaargang 2003, nr. 1.

Biografische gegevens

Van Laar woonde vanaf 1803 in Oudshoorn, hij heeft hier echter *niet* tot aan zijn dood gewoond. Vanaf circa 1809³ vestigde Van Laar zich in Zwammerdam, een dorp in de buurt van en tegenwoordig behorend tot de gemeente Alphen aan den Rijn, gelegen langs de Oude Rijn. Hij overleed in Alphen aan den Rijn op 15 december 1820, op huisnummer 9.⁴ Dit gedeelte van Alphen aan den Rijn ligt tegenwoordig binnen het dorp Zwammerdam en is op onderstaand kaartje met een rode stip aangegeven.⁵ Rijst de vraag waarom Van Laar zich in Zwammerdam vestigde. Het antwoord is wellicht even simpel als logisch, hij kreeg daar waarschijnlijk opdrachten. In Zwammerdam bevonden zich meerdere hofsteden, herenhuizen en buitenplaatsen. Hun eigenaren waren vrijwel allemaal persoonlijk bekend met Van Laar. De invloed van Van Laar op één van deze buitenplaatsen wordt later in dit artikel besproken. In Oudshoorn werden Van Laar's dochters Maria Louisa Gijsberta en Johanna Adolphina geboren.⁶ In het huidige Zwammerdam werden nog zes kinderen Van Laar geboren: Maria Everdina,⁷ Catharina Adriana Sophia,⁸ Hendricus Elias,⁹ Catharina Adriana Sophia,¹⁰ Johannes Jacobus¹¹ en Johannes Jacobus.¹² Van de kinderen,

Aarlanderveen/Zwammerdam. Bron: www.kaartenatlassen.nl, 1866, bewerking AvdD

geboren uit het huwelijk met Maria Louisa Penders, hebben uiteindelijk vijf de volwassen leeftijd bereikt.¹³ Dit geldt eveneens voor Hendrik van Laar, een zoon uit Van Laar's eerdere huwelijk met Catharina Johanna Maas.¹⁴ Op 19 oktober 1805 geeft Van Laar een volmacht aan Cornelis van Oostveen, notaris in Alkmaar, om hem te vertegenwoordigen bij de openbare verkoop en veiling van de Boom- en bloemkwekerij, firma J.P. Goudsbloem, G. van Laar en A. van Weetering.¹⁵ De samenwerking met zijn compagnons verloopt kennelijk niet zonder problemen. Enkele jaren later namelijk, in 1809, machtigt Van Laar de heer Hubertus Adrianus Moorrees, procureur te Oudshoorn, om zijn zaken bij een rechtsgeding tegen Arie van (de) Wetering, wonende te Alkmaar, te behartigen.¹⁶ In het jaar 1813 noemt Van Laar zich architect,¹⁷ hij houdt zich kennelijk met het ontwerpen van tuinen bezig. In de jaren 1814/15 noemt Van Laar zich echter 'herborist'.¹⁸ In aktes uit latere jaren, tot aan zijn overlijden, noemt hij zich weer architect of hij wordt, onder andere in zijn overlijdensakte, aanlegger van plantsoenen genoemd. Het is zeer waarschijnlijk dat Van Laar zich inderdaad met het aanleggen van tuinen bezighield. In december 1816 wordt het huis van kalkbrander Nicolaas

Adrianus Goetzee geveild, met 'een in den jongsten smaak aangelegden tuin'. Van Laar is bij deze veiling getuige.¹⁹ Goetzee is getuige bij het overlijden van Van Laar en 'goede bekende van de overledene', aldus de overlijdensakte. Het huis van deze kalkbrander staat er overigens nog, de tuin is er niet meer. Het huis bevindt zich niet ver van Zwammerdam en staat direct langs de Rijn. Uit bovenstaande aktes blijkt tevens dat Van Laar tussen 1809 en zijn overlijden in 1820, op verschillende adressen heeft gewoond. Deze huizen waren niet in zijn bezit. Veelal waren de huizen of hofsteden in het bezit van welgestelde 'Dammenaren'. Van Laar heeft enige tijd tussen Alphen aan den Rijn en Zwammerdam 'gependeld'.²⁰ Maar beide woonplaatsen lagen, zoals hiervoor besproken, niet ver bij elkaar vandaan.

Van Laar koopt in mei 1817 voor 48 gulden en 15 cent aan goederen bij de openbare veiling van de nalatenschap van Elizabeth Maria van Aalst.²¹ De goederen die Van Laar koopt zijn vooral van huishoudelijke aard, ondermeer serviesgoed, bestek, glazen, maar ook een kinderstoel. In maart 1819 komt de deurwaarder bij Van Laar thuis. Hij heeft schulden bij de wijnkoper, financieel gaat het hem kennelijk niet voor de wind.²² Dit staat in contrast met zijn rol als getuige en borg bij de verhuur van de overtuin van de buitenplaats Withenlust, een week later, op 24 maart 1819, waarin wordt bedongen dat de 'huurder en koopers gebonden zijn te stellen twee borgen, genoegzaam gegoed'.²³ Op 5 augustus 1820 geeft Van Laar zijn zoon Hendrik (uit Van Laar's eerste huwelijk met Johanna Catharina Maas) toestemming in het huwelijk te treden met Femina Catharina Habé.²⁴ Van Laar overlijdt op ~~15~~¹³ december 1820, 'oud twee en vijftig jaar en zeven maanden'. Op grond van zijn overlijdensakte zou Van Laar dus in mei 1768 zijn geboren.

Na de dood van haar man ontvangt Maria Louisa Penders octrooi in Wezel, waar zij is geboren op 7 maart 1779.²⁵ Zij benoemt namelijk op 7 maart 1821 'tot haar generale en speciale gemachtigde de heer Lebrun, octrooiontvinger te Wezel'.²⁶ Waarvoor ontving zij octrooi, wellicht voor het boek van haar overleden echtgenoot? Helaas is deze akte niet aanwezig in het Streekarchief Rijnlants Midden, maar wordt slechts in de repertoires genoemd. In 1822 woont zij in elk geval in Zwammerdam en is zij winkelierster in dit dorp. In augustus

1822, let wel, meer dan 1½ jaar na Van Laar's overlijden, wordt zijn nalatenschap geïnventariseerd en vervolgens geveild. Volgens de akte staan zijn spullen opgeslagen op de zolder van het huis van zijn echtgenote. Van Laar's nalatenschap bestaat vooral uit meubelen, serviesgoed, maar ook 'landmeters-gereedschap', hetwelk uiteindelijk voor 31,- gulden wordt gekocht door J.J. de Ruyter, een goede bekende van de familie. De Ruyter, van beroep kalkbrander, wordt, samen met de predikant van de remonstrantse kerk, Brandt Maas, in het testament van Maria Louisa Penders als voogd over de kinderen Van Laar benoemd.²⁷ De uiteindelijke opbrengst van Van Laar's nalatenschap bedraagt 198 gulden en 80 cent.²⁸ Op 1 november 1824 koopt Maria Louisa Penders een huis dat in de oorspronkelijk aanwijzende tafels van het kadaster wordt beschreven onder 'erven Gijsbert van Laar'.²⁹ Zij blijft tot haar dood op 13 maart 1865, zij is dan 86 jaar oud, in Zwammerdam wonen.³⁰ De kinderen Van Laar zijn niet in de voetsporen van hun vader getreden. Maria Louisa Gijsberta wordt postdistributrice,³¹ Maria Everdina, zonder beroep, huwt op 4 mei 1849 Wilhelm Heinrich Füsman,³² Hendricus Elias³³ wordt paardenarts in Zutphen,³⁴ Johannes Jacobus wordt eveneens paardenarts, te Maastricht,³⁵ Hendrik (uit het huwelijk met Van Laar's eerste vrouw) wordt officier van gezondheid bij het hospitaal in Nijmegen.³⁶

Buitenplaats Withenlust te Zwammerdam

Een verslag van het historisch onderzoek naar deze buitenplaats zal komend voorjaar in '*Historische Woonsteden & Tuinen*' worden gepubliceerd. Hieronder volgt een beknopte samenvatting. Withenlust was een buitenplaats, vermoedelijk, aangelegd rond het midden van de achttiende eeuw. Het buiten stond direct aan de Rijn en had een zogenaamde overtuin. Huis en tuin werden van elkaar gescheiden door de Heereweg, ook wel Lage Rijndijk genoemd. Er bestaat het aan zekerheid grenzend vermoeden, dat Van Laar de tuinen van de buitenplaats Withenlust heeft ontworpen en aangelegd, gebaseerd op onderstaande gegevens. Op 23 november 1816 'verkoopt Gijsbert van Laar, architect, wonende te Zwammerdam in kwaliteit als last en procuratie hebbende van Jonkvrouwe Johanna Jacoba Theodora Bichon (van IJsselmonde), eigenaresse, bij opbieding en afslag eenige iepen - en lindenbomen om uit te roeien, staande op de buitenplaats With en Lust'. In deze akte wordt bedongen dat 'alle schade

welke door het vellen der bomen aan enige planten, gebouwen of voorwerpen wordt veroorzaakt, door de kopers zullen worden vergoed.’ Bovendien ‘zal de uitgeworpen aarde op de rand der gaten moeten blijven liggen.’ Hieruit zou men kunnen concluderen, dat het in de bedoeling ligt, de tuin weer opnieuw aan te leggen. Uiteindelijk worden er 75 lindebomen, 59 iepen en wat partijen hakhout verkocht voor een totaal bedrag van 591 guldens en 5 stuivers. Van Laar koopt zelf twee iepen en drie lindebomen.³⁷ Het is duidelijk dat Jonkvrouwe Bichon, hoewel woonachtig aan De Boompjes in Rotterdam, veel voor haar tuinaanleg over heeft, zij ‘ruilt’ een stuk land met de buren, laat een vaart verleggen, een brug verlagen en het vrije uitzicht op haar tuin bedingen, bovendien mogen de buren geen bomen aanplanten, opdat zij geen schaduw werpen op haar tuin.³⁸ Des te opmerkelijker is het, dat de buitenplaats binnen korte tijd weer wordt geveild. Reeds op 17 juni 1817 wordt de buitenplaats ‘With en Lust’, overigens met groot verlies, verkocht. De broer van Jonkvrouwe Bichon, Marinus Cornelis Bichon van IJsselmonde, verkoopt in naam van zijn zuster de buitenplaats Withenlust met ‘nu eerst geheel nieuw in eene moderne smaak aangelegde plantsoenen bestaande uit velerlij soorten in- en uit-landsche gewassen, boomen en heesters, hakhout en andere grove plantsoenen, schoone vrucht-boomgaarden, moes- en broeituinten, slingerbeken, waterwerken en een waterval, groot 6 morgen en 507 roeden.’ Gijsbert van Laar, architect, wonende te Zwammerdam, is getuige.³⁹

Uit bovenstaande blijkt dat de tuin van de buitenplaats in ieder geval tussen november 1816 en juni 1817 is aangelegd en Van Laar heel nauw betrokken is geweest bij de verkoop- en kooptransacties rond deze buitenplaats. Bovendien lijkt bovenstaande beschrijving van het ‘plantsoen’ te voldoen aan de kenmerken van de tuinen zoals Van Laar ze beschrijft en optekent in zijn *Magazijn van Tuinsieraaden*. Het kadastraal minuutplan uit circa 1832⁴⁰ van de tuinen van de buitenplaats ‘Withenlust’ vertoont vele gelijkenissen met de tuinplattegronden uit Van Laar’s *Magazijn* te weten: de grillig gevormde waterpartijen, de aanwezigheid van een eiland, het gebruik van nutstuinen (boomgaarden) binnen de sieraanleg en de aanwezigheid van een tuingebouwtje. De plattegrond komt in het *Magazijn* echter niet voor.⁴¹ Het huis van de buitenplaats is reeds lang geleden afgebroken. Heden ten dage staat hier nog de Gereformeerde kerk van

Zwammerdam. Van de tuinaanleg is echter nog een deel aanwezig: zie onderstaande foto's.

Withenlust, Zwammerdam. Bron: GoogleEarth

Buitenplaats Rijnoord te Alphen aan den Rijn

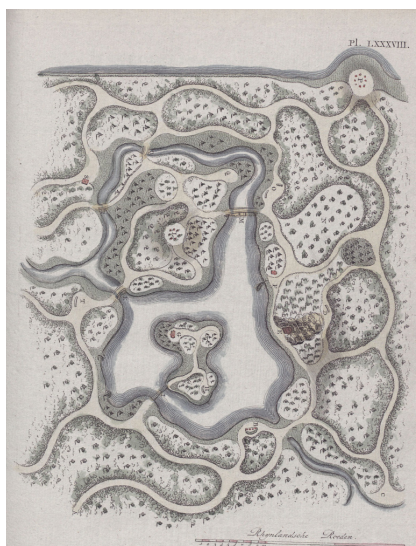
Van de tuin van deze buitenplaats, waarvan de plattegrond is opgenomen in het *Magazijn van Tuinsieraaden* ⁴² zijn heden nog enkele resten, waaronder een slingervijver, aanwezig. Zie de foto op de volgende pagina .

Bovendien valt over de inrichting van de tuin en de aldaar aanwezige gebouwen het volgende te vertellen: '[...] Slingerbosjes, fraaie wandeldreven, grote moestuinen, een menagerie [waaronder men destijds een hertenkamp verstond] een wijnberg met grotwerk, een oranjehuis [lees: oranjerie], volières met zeldzame vogels, twee watervallen, visrijke vijvers, waarin vier eilandjes, een kluizenaarshut en een paar alleraardigste tuinhuisjes. Daar was één tuinhuisje, zóó vriendelijk, dat het direct de aandacht trok en tot binnentreden, als het ware uitnodigde. Die gunst werd maar al te gaarne toegestaan, want het vormde een der vele verma-

Rijnoord, Alphen aan den Rijn, winter 2007. Foto Arinda van der Does

kelijkheden der lustplaats. Deed men de deur open en ging men naar binnen, dan kwam daar plotseling een soldaat voor U staan, met een gezicht om alle stoute kinderen naar bed te jagen en een geweer op de schouder. Van de eerste geweldige schrik bekomen, begreep men met een kunstig nagebootste krijgsman te doen te hebben. Eén trede op de vloermat binnen de deur en een verborgen mechanisme deed de schildwacht van zijn plaats en vóór u draaien. Daar was ook een oude raaf, die nimmer de bek opende om te spreken. Maar kwam men met een geweer vóór hem staan, dan begon hij geweldig met zijn vleugels te slaan en riep: "Mijnheer van Potsdam! Mijnheer van Potsdam! Oranje boven! Oranje boven!" (....) Rijnoord is al heel oud. Zij dagtekent uit het midden der zeventiende eeuw. Wellicht werd zij gesticht door Willem Boreel, de bekende Nederlandse gezant in Frankrijk', aldus W.M.C. Regt.⁴³ Hoe Regt aan deze informatie is gekomen, is niet bekend, hij vermeldt geen bron. Zelf heeft hij de tuinen in geen geval echt kunnen aanschouwen, zij werden reeds rond 1837 gesloopt.⁴⁴

Magazijn der Tuinsieraaden, Plaat XXXVII en XXXVIII, G. van Laar, 1802

Noten

¹ NB! In veel publicaties over het leven en werken van Van Laar wordt zijn sterfjaar foutief vermeld, namelijk 1829. (Streekarchief Rijnlants Midden, Alphen aan den Rijn, hierna SARM, overlijdensakten Alphen aan den Rijn, nr. 75).

² Zie voor eerdere gegevens over Gijsbert van Laar: Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp, Gijsbert van Laar (1767-1829) tuinarchitect, *Cascade-bulletin* 2003, nr. 1.

³ Van Laar werd op 2 juni 1809 lid van de Remonstrantse kerk in Zwammerdam, vriendelijke mededeling van dhr. C. Langeveld, voorzitter van de Remonstrantse gemeente te Zwammerdam.

⁴ SARM, overlijdensakten Alphen aan den Rijn, nr. 75.

⁵ Vriendelijke mededeling van de heren F. de Wilde en A.J.J. van 't Riet van het Streekarchief Rijnlants Midden, Alphen aan den Rijn.

⁶ Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp, Gijsbert van Laar (1767-1829) tuinarchitect, *Cascade-bulletin* 2003, nr. 1.

⁷ Maria Everdina van Laar wordt geboren in 1810, blijktens haar huwelijksakte. (SARM, huwelijksregister Zwammerdam, 4 mei 1849).

⁸ Catharina Adriana Sophia van Laar wordt geboren in 1811, blijktens haar overlijdensakte. (SARM, overlijdensregister Zwammerdam, 3 oktober 1813).

⁹ Hendricus Elias van Laar wordt op 16 augustus 1813 geboren. (SARM, geboorteregister Zwammerdam, nr. 21).

¹⁰ Catharina Adriana Sophia van Laar wordt op 12 juli 1815 geboren. (SARM, geboorteregister Zwammerdam, nr. 27). Deze dochter overlijdt op 17 februari 1817. (SARM, overlijdensregister Zwammerdam).

¹¹ Johannes Jacobus van Laar wordt op 10 februari 1817 geboren. (SARM, geboorteregister Zwammerdam, nr. 5). Deze zoon overlijdt op 31 juli 1817. (SARM, overlijdensregister Zwammerdam).

¹² Johannes Jacobus van Laar wordt op 11 juli 1818 geboren. (SARM, geboorteregister Alphen aan den Rijn, nr. 1/010,029).

¹³ Op 1 juni 1824 maakt Maria Louisa Penders haar testament op en laat haar goederen na aan haar 5 kinderen, die zij *in de echt heeft verwekt met Gijsbert van Laar*: Maria Louisa Gijsberta, Johanna Adolphina, Maria Everdina, Henri Eliza en Johannes Jacobus. (SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9130, akte nr. 42).

¹⁴ Op 5 augustus 1820 geeft Van Laar toestemming voor het huwelijk van zijn zoon Hendrik van Laar, geboren uit het huwelijk met Catharina Johanna Maas. (SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, 9120 2-2, akte nr. 76).

¹⁵ SARM, notariële archieven Oudshoorn tot 1843, Leendert Kalkoven, inv. nr. 376, akte nr. 112.

¹⁶ SARM, notariële archieven Oudshoorn tot 1843, Kalkoven, inv. nr. 378, akte nr. 220.

¹⁷ Op 1 maart 1813 is Van Laar getuige bij het huwelijk van notaris Ooykaas in Alphen aan den Rijn. Hij noemt zich architect. (SARM, burgerlijke stand - huwelijken Alphen, 1812-1820, nr. 1).

¹⁸ SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9114, akte nr. 100, zie ook noot 8.

¹⁹ SARM, notariële akten Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9116.

²⁰ Op 16 maart 1819 verschijnt de deurwaarder om schulden (een bedrag van 80 guldens en 7 stuiver!) die Van Laar bij wijnkoper Stana te Alphen heeft, te innen. Van Laar is niet thuis en zijn vrouw 'zal hem de boodschap doen.' Zij 'is niet willig te tekenen.' In deze akte wordt vermeld dat Van Laar 'mede woonachtig te Alphen' is. Zijn vrouw echter woont in Zwammerdam.

²¹ SARM, notariële archieven tot 1843, inv. nr. 9117, akte nr. 57.

²² Zie noot 20.

²³ SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9119, akte nr. 22.

²⁴ Zie noot 14.

²⁵ SARM, bevolkingsregister Zwammerdam 1835-1845, nr. 100/010, 029.

²⁶ SARM, notariële archieven Koudekerk, inv. nr. 5240, akte nr. 476. De minuutakte is niet aanwezig in het Streekarchief.

²⁷ Zie noot 13.

²⁸ SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9121, akte nr. 63 en 64. A.J.J. van 't Riet, Streekarchief Rijnlants Midden, gaf mij deze informatie door.

²⁹ SARM, oorspronkelijk aanwijzende tafel, kadaster Zwammerdam.

³⁰ SARM, overlijdensregister Zwammerdam.

³¹ SARM, bevolkingsregister Zwammerdam tot 1835, 1/010.

³² Zie noot 7.

³³ SARM, kadastrale leggers, Zwammerdam dienstjaar 1840.

³⁴ SARM, oorspronkelijk aanwijzende tafel, kadaster Zwammerdam, dienstjaar 1840.

³⁵ SARM, huwelijksakten Zwammerdam: Johannes Jacobus treedt op 27 mei 1859 in het huwelijk met Gerarda Johanna Rost van Tonningen.

³⁶ Zie noot 14.

³⁷ SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9116, akte nr. 117. Van Laar noemt zich architect.

³⁸ SARM, notariële archieven Zwammerdam tot 1843, inv. nr. 9117, akte nr. 16, 17, 18. Hier is het op zijn plaats de familie Van Dam, Zwammerdam/ Bodegraven hartelijk te danken voor hun medewerking!

³⁹ Notariële archieven tot 1843 Zwammerdam, inv. nr. 9117, akte nr. 68. Van Laar noemt zich 'aanlegger van tuinen'.

⁴⁰ SARM, kadastraal minuutplan, 1832, Zwammerdam, Binnenpolder.

⁴¹ Hiervoor heeft de schrijfster de uitgaven van het *Magazijn van Tuinsieraaden*, aanwezig in de Bibliotheek WUR, afdeling Speciale Collecties geraadpleegd.

⁴² Zie noot 2.

⁴³ SARM, Rijnbode 21 februari 1936, W.M.C. Regt. Regt (1867 – 1938) was begin twintigste eeuw gemeentearchivaris in Alphen aan de Rijn.

⁴⁴ Zie noot 2.